

PAPER DETAILS

TITLE: GÜNDELİK HAYAT VE MİLLİYETÇİ ÖZNENİN İNSASI

AUTHORS: Tayfun YILDIRIM

PAGES: 511-531

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2652979>

2022, 9(2): 511-531

DOI: <https://doi.org/10.17572/mj2022.2.511-531>

Makaleler (Tema)

GÜNDELİK HAYAT VE MİLLİYETÇİ ÖZNENİN İNŞASI

Tayfun YILDIRIM¹

Öz

Bu çalışmada gündelik hayat ve milliyetçilik teorilerinden hareketle, milliyetçi öznenin inşası tartışılmaktadır. Milliyetçi tarih yazımı, milleti oluşturan unsurları verili olarak kabul etmektedir. Milliyetçi öznenin inşasını tartışmak için özcü ulus anlatısından kopmak gerekmektedir. Ulus gündelik pratiklerle her gün yeniden üretilmektedir. Ritüeller, semboller ve söylemler gündelik hayat içerisinde milliyetçi özneyi inşa etmektedir. Çalışmada milliyetçi öznenin inşası, Louis Althusser'in ideoloji kuramından ve Michael Billig'in banal milliyetçilik teorisinden hareketle açıklanmaya çalışılmıştır. Milliyetçilik kuramları genel olarak milliyetçiliğin bireylere endoktrinasyon yoluyla kabul ettirildiğine işaret eder. Çalışmada, öznelerin milliyetçiliğin hem ürünü hem de faili olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Son olarak ise, Judith Butler'ın tabiyet kuramından hareketle milli kimliğe duyulan bağlılık açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gündelik Milliyetçilik, Özne, Tabiyet, Louis Althusser, Judith Butler

¹ Tayfun YILDIRIM, Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, tyfunyldrm@gmail.com, 0000-0001-9046-8915

Makalenin Geliş Tarihi: 15.09.2022 | Makalenin Kabul Tarihi: 11.12.2022

© Yazar(lar) (veya ilgili kurum(lar)) 2022. Atıf lisansı (CC BY-NC 4.0) çerçevesinde yeniden kullanılabilir. Ticari kullanımlara izin verilmez. Ayrıntılı bilgi için açık erişim politikasına bakınız. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından yayınlanmıştır.

EVERYDAY LIFE AND THE CONSTRUCTION OF THE NATIONALIST SUBJECT

Abstract

This study discusses the construction of the nationalist subject based on the theories of everyday life and nationalism. Nationalist historiography takes the elements that make up the nation as given. In order to discuss the construction of the nationalist subject, it is necessary to break away from the essentialist narrative of nation. The nation is reproduced every day by daily practices. Rituals, symbols, and discourses construct the nationalist subject in everyday life. This study seeks to explain the construction of the nationalist subject via Louis Althusser's theory of ideology and Michael Billig's banal nationalism theory. Theories of nationalism generally point out that nationalism is imposed on individuals through indoctrination. Therefore, this study tries to indicate that subjects are both the product and the perpetrator of nationalism. Finally, it aims to address the commitment to national identity based on Judith Butler's theory of subordination.

Keywords: Everyday Nationalism, Subject, Subordination, Louis Althusser, Judith Butler

Giriş

Toplumsal süreçlerin/siyasal yönetim biçiminin/yaşam tarzlarının kökten bir dönüşümüyle imlenen ve tarihteki en radikal değişime tekabül eden modernizm (Giddens, 1994, s.12) cemaat bağlarının çözülmesine paralel olarak ulus olarak adlandırılan daha üst bir kolektivitenin ortaya çıkmasıyla da karakterize olmaktadır. Aynı zamanda ulusların ve ulus devletlerin çağı olan modern zamanlarda, yönetim erkinin ulusal örgütlenmesi, toplumsal sınıfların mücadelelerinin ulusal toplumsal formasyonun özgün belirlenimlerinde sürmesi, kültürel homojenleşme süreçleri ve bu sürecin azınlıklar üzerinde yarattığı baskı biçimleri, eril tahakkümün milliyetçi söylemle/pratikte olan ilişkisi, milleti imleyen söylemlerin sıkça devreye sokularak yönetimi meşrulaştırma işlevini yükümlenmesi gibi bir dizi tarihsel ve güncel fenomen ortaya çıkmıştır. Bu duruma paralel olarak, milliyetçilik sosyal bilimlerin en önemli konu başlıklarından birine dönüşmüştür. Toplumsal sınıflar, kültürel çalışmalar, feminist perspektifler gibi farklı sorunsallar ve kavramsal repertuarlar çerçevesinde geliştirilen milliyetçilik kuramları, geniş ve zengin bir literatür olma hüviyetine sahiptir. Kültürel, siyasal, antropolojik ve psikolojik süreçlerin karmaşık bir sonucu olduğu kabul edilen ulus mefhumuna, tarihsel süreç içerisinde farklı

anlamlar yüklenmiştir ve ulusa dayanan bir ideoloji/hareket olarak milliyetçiliğin farklı varyantları ortaya çıkmıştır. Bu durum doğrultusunda farklı milliyetçilik kuramları geliştirilmiştir. İnsani varoluşun içerisine kök saldı ve daha üst düzey faaliyetler (bilişsel, felsefi, kendini gerçekleştirmeye yönelik faaliyetler) olduğu kabul edilen insan etkinliklerinin üzerinde temellendiği gündelik hayatın, gerek egemenlik ilişkilerinin mikro içerimlerini anlamak gerekse de toplumsal failerin ortak dünya deneyimlerini tartışmaya açmak açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşın Lefebvre'nin (2007, s.23) de belirttiği üzere, gündelik hayatın ilkel bir yaşam biçimine denk düştüğü fikri eşliğinde gündelik yaşam deneyimleri küçümsenmektedir. Milliyetçilik literatürünün de zenginliğine ve çeşitliliğine karşın, gündelik deneyim ekseninde milletin imlenişini ve (yeniden) inşasını ikinci plana attığını söylemek mümkündür. Çalışmada bu genel eğilime bir istisna teşkil eden ve milletin gündelik hayatın sıradanlığında/aşinalığında üretimine dikkat çeken Michael Billig'in banal milliyetçilik kuramı, Louis Althusser'in ideoloji ve Judith Butler'ın tabiyet kuramıyla beraber okunarak milliyetçi öznenin inşası tartışmaya açılacaktır.

Ulusun günlük bir plebisite dayandığını ve bireylerin açık bir rızasından neşet ettiğini iddia eden yorumlar (Renan, 1990, s. 19) teorik arka planda milliyetçilikle biçimsel de olsa demokrasiyi rabitalandırır. Bahse konu olan düşünüş tarzı, toplumsal hayatın ve ulus devletler dünyasının, bireylerin bilinçli eylemlerinden neşet ettiğine ilişkin bir varsayımda temellenir. Milleti sözleşme ve rıza mefhumlarıyla açıklamaya çalışan yaklaşımlara karşın Pierre Bourdieu'dan (2015, s.212) hareketle en bağlayıcı sözleşmelerin imzalanmayan sözleşmeler, hatta sözleşme olarak algılanmayan sözleşmeler olduğunu iddia etmek mümkündür. Michael Billig (2002, s.16) modern dünyada milletin ritüeller, semboller ve söylemler aracılığıyla inşa edildiği asli yerin gündelik hayat olduğuna dikkat çeker. Billig'in banal milliyetçilik kuramının genel tezine göre, ulusun inşası ve yeniden inşası gündelik hayatın sıradanlığında ve aşinalığında sürmektedir. Dolayısıyla uzun vadede milleti karakterize eden ve 'biz'e kim olduğumuzu hatırlatan maddi pratikler ve sembolik değerler, bilinçli olmaktan ziyade farkına varılmayan toplumsal eylemlere/değer yargılarına tekabül etmektedir.

Billig'in banal milliyetçilik kuramı, milliyetçi öznenin inşasını tartışmaya açmak açısından önemli bir imkân vermektedir. Karl Marx ve Friedrich Engels'in (2013) erken dönem çalışmalarında ideoloji, pozitivist bir ekseninde bilince ilişkin bir mesele olarak ele alınır ve yanlış bilinç mefhumuyla tanımlanmaya çalışılır. Marksist ideoloji kuramını pozitivist ve idealist unsurlardan arındırmaya çalışan Louis Althusser (2010), ideolojiyi bilince ilişkin bir mesele olmaktan çıkararak materyalist bir ideoloji kuramının ana hatlarını ortaya koyar. Althusser ve Billig'in tezleri beraber okunduğunda, milliyetçiliğin bir pratikler, semboller, ritüeller, söylemler bütününe denk düştüğünü ve milliyetçiliği karakterize eden asli unsurun da bilinçten ziyade maddi edimler olduğunu söylemek mümkündür.

Milliyetçi öznenin inşasını tartışmaya açmak özcü ulus anlatısından kopmayı gerekli kılmaktadır. Milliyetçi tarih yazımı, ulusu karakterize eden unsurları tarihsel koşullardan aşkınlaştırarak/soyutlayarak ele alır ve özcü

bir düşüncede temellenir. En somut örneğini '*primordialism* (ilkçilik)' ve '*perennialism* (eskilcilik)' paradigmlarında gösteren bu düşünüş tarzı, olanı olması gereken, olumsal ise kaçınılmaz gibi sunarak ideolojinin doğallaştırıcı etkisini devreye sokar. Çalışmanın ilk bölümünde primordialism ve perennialism kuramları çerçevesinde özcü ulus anlatısı eleştirilecektir ve ulusun ilişkisel bir olguya tekabül ettiği gösterilmeye çalışılacaktır. Ulusun, örtük de olsa her zaman biz ve onlar arasındaki bir ayrım da temellendiği ve güç ilişkilerinin bir düzenlenişine denk düştüğü iddia edilecektir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde ise milleti ve milliyetçiliği, modernizmle birlikte ortaya çıkan kültürel, ekonomik ve siyasal dönüşüm süreçlerinin bir sonucu olarak ele alan modernist milliyetçilik kuramları incelenecek, ulusal kimliğe duyulan bağlılıkları ve milliyetçi öznenin inşasını tartışabilmek için bu kuramların ötesine geçmek gerektiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Ulus devletler dünyasının biz ve onlar arasındaki bir ayrımı içerimlemesi, 'biz'e kim olduğumuzun hatırlatılmasını ve 'onlar'la olan farkımızın vurgulanmasını gerekli kılmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, gündelik hayat sosyolojisine ilişkin çalışmalar ve Billig'in banal milliyetçilik kuramından hareketle, gündelik hayatın olağanlığında ve aşinalığında 'biz'e kim olduğumuzu hatırlatan ve böylece uzun vadede ulusu inşa eden milliyetçi pratikler/söylemler tartışmaya açılacaktır. Milliyetçiliği arazi kriz dönemleriyle veya radikal sağ hareketlerle ilişkilendiren yaklaşımlara karşın, gündelik hayatın sıradanlığı ve aşinalığı içerisindeki 'doxa'ların da ulusun inşasında/yeniden inşasında son derece etkili olduğu vurgulanacaktır.

Althusser (2010, s.174-180) ideolojinin kabul edilmesinin ve öznelerin üretiminin ideolojik aygıtlar vasıtasıyla gerçekleştiğini vurgular. Althusser'in ideolojik aygıtlar kuramı milliyetçilik ekseninde tartışma açıldığında, milliyetçi öznenin inşasında ideolojik aygıtların önemli bir rolü ifa ettiğini söylemek mümkündür. Milliyetçi öznenin inşasının tartışıldığı bölümde, ideolojik aygıtların milliyetçi öznenin üretilmesindeki rolüne işaret edilecektir. Son olarak ise Judith Butler'ın, tabiyet kuramından ve Althusser'in çağrılma metaforundan hareketle, öznenin milliyetçi ideolojinin çağrısını tanımasını koşullandıran etmenler ve milli kimliğe duyduğu tutkulu bağlılıklar tartışmaya açılacaktır. Ulus devlet dünyasında gündelik hayatın milli referanslarla inşa edilmesinin, bireyleri milliyetçi ideolojinin çağrısına karşı savunmasız kıldığı Butler'ın tutkulu bağlılıklar kavramından hareketle açıklanmaya çalışılacaktır.

Özcü Ulus Anlatısından Kopuş: İlişkisel Bir Olgu Olarak Ulus

Benedict Anderson (2014, s.19), milliyetçiliğin diğer siyasal ideolojilerle karşılaştırıldığında teorik bir zayıflıkla malul olduğuna dikkat çeker ve kendi Marx'larını, Weber'lerini, Tocqueville'lerini yaratamadığını belirtir. Milliyetçiliğin büyük düşünürleri olmaması, organik aydınları olmadığı anlamına gelmemektedir. Antonio Gramsci (2018, s.374-6) bir toplumsal grubun kendisine dair farkındalık geliştirmesini sağlayan ve temsil

ettiği toplumsal grubun çıkarlarını bütünleştirerek kabul edilmesinde/rızanın üretiminde rol oynayan aydınları 'organik aydın' olarak tanımlar. Bu çerçevede 'primordialism (ilkçilik)' ve 'perennialism (eskilcilik)' üst başlığında toplanabilecek ve genellikle milliyetçi düşünürler olan kuramcılar, milliyetçi ideolojinin organik aydını olduğunu söylemek mümkündür. Milli geçmişi inşa ederek ulusu yüceltme rolünü ifa eden tarihçilerin ve yeni toprakları ele geçirme arayışında olan siyasetçilerin milliyetçilik anlayışına tekabül eden primordialism, Frantisek Palacky, Eoin MacNeill ve Nicolae Iorga gibi tarihçilerin çalışmalarında temsil olunur² (Özkırımlı, 1999, s.79). Milletlere ayrılmayı doğal ve kaçınılmaz bir süreç olarak gören bu yaklaşım, milleti kan bağı ekseninde tanımlar ve her milleti karakterize eden belirli özelliklerin (misyon, kişilik, kader) olduğunu iddia ederek, millete doğumla iştirak eden bireylerin bu özellikleri kan bağı yoluyla doğrudan kazandığına işaret eder. Primordialism, toplumsal varoluşun merkezinde ulusları ve etnik grupları koyar, bazen biyolojik ırk yerine kültürü ikame etse de ulusu karakterize eden unsurların verili olduğu ve kuşaktan kuşağa aktarıldığı düşüncesinde temellenir (Smith, 2010, s.55-8).

Ulusların ve milliyetçiliğin modern zamanlarda kapitalist üretim tarzının gelişmesine paralel olarak ortaya çıkmasının söz konusu perspektifle çelişmesi, milletin bir keşif olduğu düşüncesiyle çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Milleti bir keşif olarak gören perennialism ise, milletin tarihinin çok eski dönemlere uzandığı ve her milleti karakterize eden bir özün olduğu, bu özün değişime uğramadan modern zamanlara ulaştığı düşüncesini içerir (Smith, 2010, s.53-5). Belirli bir toplumsal yaşamı karakterize eden heterojen unsurların bir öze indirgenebileceği fikri ve bu özün doğal olarak verili olduğu düşüncesi, milletin kaçınılmaz doğal bir sürece tekabül ettiği tezine bir temel sağlamaktadır (Calhoun, 2012, s.25).

Primordialism ve perennialism ulusu tarihsel koşullardan aşkınlaştırmakta ve doğal bir topluluk olarak ele almaktadır. Söz konusu kuramların, ulusun belirli maddi pratikler ve sembolik değer örüntüleri ekseninde inşa edildiğini göz ardı ettiğini ve ideolojinin doğallaştırıcı etkisini devreye soktuğunu iddia etmek mümkündür. Olanı olması gereken gibi sunmak ve böylece mevcut olanı meşrulaştırma/yüceltme rolünü ifa etmek, (egemen) ideolojiyi karakterize eden asli unsurlardan bir tanesidir (Eagleton, 1996, s.23). Primordialism ve perennialismin milliyetçi tarih yazımında ve milliyetçi söylemlerde sıkça kullanılan paradigmlar olduklarını söylemek mümkündür. Söz konusu anlatılar, ulusu özcü³ bir birlik olarak ele almaktadır ve özün tarihsel süreç içerisinde tedrici olarak realize olduğuna ilişkin bir düşüncede cisimleşmektedir. Farklı dönemlerde ulusa

² Primordialism, sadece yukarıda ismi geçen tarihçilerin veya genel anlamda milliyetçi tarihçilerin çalışmalarında temsil olunan bir paradigma değildir. Smith'in (2010, s.55) de belirttiği üzere primordialismin kökenleri, uygarlığın yarattığı yozlaşmadan kurtulmak ve kayıp bir masumiyeti kurtarmak için 'doğa durumu'na başvuran Jean-Jacques Rousseau'ya kadar geri götürülebilir. Fransız Devrimi'nin önemli düşünürlerinden Emmanuel-Joseph Sieyès'in çalışmalarında, Alman romantizminde ve bu akımın önde gelen temsilcilerinden Fichte ve Herder'in eserlerinde, primordialism paradigmasını bulmak mümkündür. Etnik bağlara ve etnisitenin yarattığı duygusal bağlağa işaret eden antropolog Clifford Geertz'i de primordialist olarak kabul etmek mümkündür (Calhoun, 2012, s.44). Ulusların toplumsal ilişkilere aşkın doğallığına vurgu yapan ve milleti karakterize eden doğal bir ruhun olduğu düşüncesinde cisimleşen primordialism (Smith, 2010, s.55) toplumbilimcilerde, siyaset kuramcılarında, felsefecilerde, edebiyatçılarda, antropologlarda, teologlarda bulunabilecek bir paradigmadır.

³ Felsefede özcülük (*essentialism*) özün varoluş karşısında ontolojik bir önceliği olduğu tezinde temellenmektedir ve somut nesnelerin kendiliklerinden doğal türlere ayrıldığı düşüncesini içerimlemektedir. Özcü perspektife göre her nesnenin bir özü bulunmaktadır ve bu özü onu doğrudan belirli bir nesnenin üyesi yapmaktadır. Bu çerçevede özcü düşünce, her nesnenin üyesi olduğu sınıfın diğer nesne kategorilerinden net bir şekilde ayrılabilirliğini savunmaktadır (Cevizci, 1999, s.662).

ilişkin tahayyüllerin değişmesi ve buna paralel olarak farklı milliyetçi tarih yazımlarının geliştirilmesine rağmen, milleti son kertede oluşturan ortak bir çekirdek olduğu fikri ve tarihsel sürecin bu öze indirgenebileceği tezi, milliyetçi tarih yazımını karakterize etmektedir. Milleti oluşturan maddi ve sembolik süreçleri mistifiye etme rolünü ifa eden özcü tarih anlatısı, bu açıdan bir ideoloji işlevine sahiptir ve milletin/milliyetçiliğin kaçınılmaz bir süreç olduğuna vurgu yapmaktadır (Coakley, 2018, s.327-32). Milliyetçi tarih yazımında geçmiş ideolojik bir yönelim uyarınca icat edilir ve tarih bugünü meşrulaştırmak için işlevsel kılınır (Hobsbawm, 2001, s.9). Tarihçinin gözünde milletler modern zamanların bir ürünü olmasına karşın, milliyetçilere göre kadimdir (Anderson, 2014, s.19). Milliyetçi tarih yazımının doğal sonucu, tarihi milletlerin mücadele tarihi olarak ele almak ve toplumsal çatışmaların yarattığı egemenlik ilişkilerini homojen millet tasavvuruyla mistifiye etmektir.

Özcü düşüncüyü yapıbozuma uğratmak için Michael Foucault'nun Friedrich Nietzsche⁴'den devraldığı ve tarih metodolojisi olarak kullandığı *soybilim*, belirli bir olgunun güç ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığına ve ilişkisellikten soyutlanmış bir temelinin/özünün olmadığına işaret eder. "Şeylerin özsüz oldukları sırrını ya da onlara yabancı güçlerden yola çıkarak özlerinin parça parça inşa edilmiş olduğu sırrını" (Foucault, 2011, s.233) ortaya çıkarma amacı güden soybilimsel yöntem ekseninde ulus ve ulusal kimlik mefhumları tartışmaya açıldığında, özneyi yapılandıran süreçlerin olumsuzluğunu ve tarihselliğini kavramak mümkündür. "Soybilimsel olarak yönlendirilen tarihin amacı kimliğimizin köklerini bulmak değildir, tersine, onu dağıtmaya can atmaktır" (Foucault, 2011, s.251). Ulusun mahiyetinin, ulusal kimliğin muhtevasının ve ulusal hareket tarzının niteliğinin tarihsel süreç içerisinde değişmesi, özcü anlatının sınırlılıklarına işaret etmektedir ve toplumsal hayatın karmaşık örüntülerine gönderimde bulunmaktadır. Milliyetçi tarih yazımının milleti, doğal ve kaçınılmaz bir birlik türü olarak ele almasına karşın, belirli sosyal, kültürel, siyasal, kurumsal ağlar içerisinde milletler inşa edilmektedir (Gellner, 1992; Anderson, 2014) ve geleneklerin retrospektif icadı ulus inşasına tarihsel bir temel sağlamaktadır (Hobsbawm, 2020). Buna karşın belirli olumsal süreçlerin sonucu ortaya çıkan ve maddi pratikler doğrultusunda inşa edilen milletler, milliyetçi ideoloji tarafından kaçınılmaz bir süreç olarak sunulur. "Milliyetçiliğin büyü, rastlantıyı yazgıya dönüştürmesidir" (Anderson, 2014, s.25-6).

Ulusun devletle özdeşleştiği ve yönetim erkinin ulusal olarak örgütlendiği ulus devletler çağında, ulusal birim egemenlik ilişkilerinin büründüğü form olarak ön plana çıkmaktadır. Bahse konu olan durumu siyasal elitler ve ulus arasındaki ilişki ekseninde tartışmaya açan Paul Brass, rekabet halindeki elitlerin kendi çıkarlarına toplumsal bir temel sağlamak için farklı ulusal projeleri uygulamaya koyduğuna ve bu projeler ekseninde topluluğun kültürel değerlerinin farklı siyasal kimliklere temel sağlayacak şekilde kullanıldığına işaret eder (Roger, 2008, s.152-4). Tarihi ve toplumsal hayatı sınıf mücadeleleri ekseninde çözümleyen Marksist teori ise,

⁴ Friedrich Nietzsche (2011) ahlakın tarihsel süreç içerisinde gelişimini incelerken ahlaki yargıları aşkınsal kategoriler olarak ele alan veya ahlakın çıkardan bağımsız olduğunu iddia eden yorumlara eleştirel yaklaşır. Ahlakın farklı güçlerin bir kesişimi olarak ortaya çıktığını ve kuvvetlerin bileşkesine göre mahiyetinin tarihsel dönemlerde değiştiğini vurgular. Nietzsche soykütük/soybilim yöntemiyle özcü anlayışın sınırlarından kurtulmaya çalışır ve belirli güçlerin tarihsel devriminin ritmini inceleyerek olguların bugüne nasıl ulaştığının izini sürer.

egemen sınıfların siyasal ve ekonomik çıkarlarının meşrulaştırılmasında ulusun oynadığı role dikkat çeker ve hegemonyanın⁵ tesisinde/yeniden üretiminde milliyetçi düşüncenin önemli bir rol ifa ettiğini vurgular. Ulus inşa/yeniden inşa projeleri hayata geçirilmeden “sınıf mücadeleleri ve daha genel anlamıyla sosyal çatışmalar son kertede hâkim sınıf lehine çözülemezdi” (Balibar, 2016, s.207). Marksist teoriye göre, farklı ulusal projeleri karakterize eden asli unsur gerek egemen sınıfla madun sınıflar gerekse de egemen sınıfların kendi aralarındaki mücadelelerdir. Burjuva sınıf ve fraksiyonları kendi siyasal çıkarlarını uzun vadede güvence altına alabilmek ve egemenliklerine ulusal-popüler bir destek bulabilmek için farklı ulusal projeleri uygulamaya koyar (Poulantzas, 2006, s.130). Öte taraftan sosyalist bir hareket de farklı toplumsal sınıfların desteğini almak ve kapitalizmin tekelleşme aşamada büründüğü form olan emperyalizmle mücadeleyi geniş bir spektrumda kurabilmek için ulusal unsurları sol bir siyaset ekseninde örgütleyebilir veya ulusal bir hareket olarak ortaya çıkabilir. Bahse konu olan durumu popüler-demokratik adlandırmalar (*interpellation*) aracılığıyla tartışmaya açan Ernesto Laclau (1998, s.174-8), doğrudan ekonomik temele indirgenemeyen ideolojik/siyasal alandaki mücadelelerin sınıfsal olmayan çelişkileri de örgütlediğini ve ideolojik/siyasal/kültürel öğelerin farklı siyasal projelere temel sağlayacak şekilde adlandırıldığını belirtir. Dolayısıyla herhangi bir toplumsal öğeye ideolojik/siyasal anlamını veren onun özü değildir, belirli mücadeleler ekseninde popüler-demokratik adlandırılmasıdır. Siyasal egemenliğin ulusal bir ekseninde örgütlendiği modern devlet biçiminde, siyasal tahayyülün sınırları da ulusal bir boyut kazanmaktadır ve halk/ulus/millet gibi adlandırmalar eşliğinde ‘biz’ ve ‘onlar’ ayrımını içerimlemektedir (Balibar, 2013, s.116).

Ulus iktidar ilişkileri ve toplumsal mücadeleler ekseninde tartışmaya açan ve böylece özcü anlatıdan kopmak için gerekli teorik zemini sunan söz konusu kuramların ortak tezine göre, ulus ilişkisel bir olguya tekabül etmektedir. Felsefede Descartes'tan Sartre'a uzanan bir tarihsellik içerisinde öznenin tarih dışı bir kendilik olarak ele alınması, post-yapısalcı siyaset felsefesi ve özellikle Michael Foucault tarafından eleştiri konusu yapılmıştır. Foucault tarihsel süreç içerisinde öznenin kuruluşunu açıklamaya çalışır ve iktidar ilişkilerinin özneyi yapılandığına/ürettiğine dikkat çeker (Revel, 2012, s.100-3). Foucault (2014, s.60-3) bir dizi kurumun disipline edici iktidar pratiklerinin ve bilgi, ahlak, hakikat gibi söylemlerin sonucunda öznenin üretildiği ifade ettiği ölçüde özcü, bütünlüklü ve tarih dışı özne anlayışından kopar ve öznenin ilişkisel yönüne dikkat çeker. Dolayısıyla özcü ve tarih dışı millet anlayışından kopmak ve milletin maddi pratikler ve söylemler aracılığıyla yaratıldığında dikkat çekmek, milliyetçi öznenin inşasını tartışmaya açmak için elzemdir.

⁵ Klasik Marksizm sınıf egemenliğini baskıya dayalı olarak açıklamasına bir karşı çıkışta ifadesini bulan ve rızaya dayalı bir yönetim pratiğine tekabül eden hegemonya, Antonio Gramsci tarafından egemen sınıfın ekonomik/siyasal çıkarlarının diğer toplumsal sınıflar tarafından baskıdan ziyade rızaya dayalı kabul edilmesine ve bu rızayı üreten süreçlere işaret edecek şekilde kullanılır. Bu çerçevede egemen sınıfların tahakkümünün zor zırhıyla korunan bir hegemonya olduğuna dikkat çeken Gramsci (2018, s.288-9) sınıf egemenliğini ve devleti geniş bir teorik spektrumda tanımlar.

Milliyetçiliğin Makro Boyutta Çözümlemesi: Modernist Milliyetçilik Kuramları

Primordialism ve perennialismın milletin kadimliğine ve doğallığına işaret etmesine karşın, modernizm ekseninde milliyetçiliği çözümleyen kuramlar, milletin inşa edildiğine ve modern zamanlardaki dönüşüme paralel olarak ortaya çıkan yeni bir siyasal/toplumsal birlik biçimine tekabül ettiğine dikkat çeker. Söz konusu kuramlara göre, modernizmi karakterize eden kapitalizm, sanayileşme, devletin merkezileşmesi, sekülerleşme gibi süreçlerin sonucu olarak uluslar ve milliyetçilik ortaya çıkar (Özkırımlı, 1999, s.98). Geniş bir teorik spektrumda ifadesini bulan modernist yorumlar içerisinde ekonomik süreçleri, kültürel dönüşümü veya sosyolojik değişimi ön plana çıkaran kuramlar bulmak mümkündür ve öne çıkardıkları unsura bağlı olarak farklı muhtevalara bürünmektedirler.

Milliyetçiliği ekonomik dönüşüm süreçleri çerçevesinde değerlendiren ve kapitalist üretim tarzının uluslararası koşullarda (yeniden) üretiminin toplumsal formasyonlar arasında yarattığı asimetrik ilişki bağlamında tartışmaya açan Tom Nairn, dengesiz-eşitsiz kalkınmanın bir sonucu olarak milliyetçiliğin ortaya çıktığını belirtir. “Milliyetçilik, basitçe, modern (18.yüzyıl sonrası) kalkınma içerisinde milliyetin sistematik doğasını teslim eden bir şemsiye kavramdır (Nairn, 2015, s.87). İlerlemeci bir tarih anlatısı sunan aydınlanma düşüncesi ve üretici güçlerin gelişim seyrine vurgu yapan Marksizm, toplumların birbirlerine benzer dönüşüm süreçleri yaşayarak ileri uygarlıklar seviyesine geleceği düşüncesinde ortaklaşmaktaydı. Buna karşın dengesiz kalkınma süreçleriyle imlenen çevre ülkelerin merkez ülkelere olan bağımlılığı ve sömürgeci politikalar nedeniyle, egemenlik altındaki uluslar kalkınamıyordu. Bu kalkınmayı doğal yollarla gerçekleştiremeyen ve hızlı bir şekilde merkez ülkeler seviyesine gelmek isteyen çevre ülkeler, halk kitlelerine halka ait unsurlar (dil, kültür, etnisite) aracılığıyla başvurmaktaydı “Milliyetçiliğin yeni orta sınıf entelijansiyası kitleleri tarihe davet etmek zorunda kaldı ve davetiyenin onların anladıkları bir dilde yazılması gerekiyordu” (Nairn, 2021, s.340). Nairn çevre ülkelerde bir reaksiyon ve kalkınma hamlesi olarak ortaya çıkan milliyetçiliğin, diyalektik bir süreç uyarınca merkez ülkelere de yayıldığına dikkat çeker ve milliyetçiliği asıl olarak kapitalist ekonomin yarattığı dengesiz kalkınma ekseninde ele alır.

Milliyetçiliği ulusal birimle kültürel birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilke olarak tanımlayan Ernest Gellner (1992, s.19-20) ise, kültürel süreçlere vurgu yapar. Modern toplumun sınıflar arası geçişlere dayalı olması ve akışkan bir yön ihtiva etmesi nedeniyle, pre-modern toplumlardan ayrıldığına dikkat çeker. Bu durum, herkesin aynı dili konuşması gibi belirli bir kültürel homojenizasyon sürecini gerekli kılmaktadır ve bu gereklilik ancak eğitim yoluyla merkezi devletler tarafından sağlanabilmektedir. Dolayısıyla kültürler var olabilmek için devletlere ihtiyaç duymaktadır ve devletler ise kendisini ulusal olarak örgütlemek durumundadır. Böylece siyasal birimle kültürel birim örtüşmektedir (Gellner, 1992).

Nairn ve Gellner'in milliyetçilik kuramlarının da gösterdiği üzere, modernist yaklaşım milliyetçiliği makro boyutta çözümlediği ölçüde, gündelik hayattaki milliyetçi tezahürleri ve mikro iktidar ilişkilerinde cisimleşen milliyetçi pratikleri/sembolleri göz ardı eder. Buna paralel olarak Gellner'in kültürel homojenleşme sürecinde devletin yükümlendiği role yaptığı vurgu veya Nairn'in çevre ülkelerdeki siyasal elitlerin kalkınmayı gerçekleştirmek için milliyetçiliği araçsallaştırdığı tezinin de gösterdiği üzere, milliyetçiliğin bireylere endoktrinasyon yoluyla kabul ettirildiğine dair bir anlatı sunulmaktadır ve birey basit bir nesne olarak telakki edilmektedir. Benzer bir şekilde Benedict Anderson da gazeteler, kapitalist matbaacılık, türdeş bir zamansal mantık aracılığıyla millet bilincinin yaratıldığını belirtir ve daha sonra milli bilinci oluşturma süreçlerinin başka devletler tarafından taklit yoluyla kullandığına işaret eder. "Sonuç olarak daha önce değilse de 19.yüzyılın ikinci on yılında 'bağımsız ulusal devlet modeli' korsanlanabilir hale gelmişti" (Anderson, 2014, s.98). Buna karşın Foucault ve Judith Butler'dan hareketle baskıcı iktidar varsayımı sorunsallaştırılarak, iktidar öznenin var oluş koşullarını kuran ve arzusunun yörüngesini belirleyen bir güç olarak ele alındığında, söz konusu kuramların ötesine geçmek gerektiği söylenebilir. Gopal Balakrishnan da benzer bir noktaya işaret ederek, Anderson'ın milliyetçilik kuramının insanları milletleri uğruna neden fedakarlıkta bulunduklarını açıklayamadığını öne sürer (aktaran Özkırımlı, 1999, s.178).

Bir kolektivitinin kendisini ulus olarak örgütleyebilmesinin, gündelik pratikler ve bir dizi aygıtlar ağıyla mümkün olduğu hatırlanacak olunursa, gündelik hayatın sıradanlığında süren 'biz' duygusunun makro tahakküm pratiklerine toplumsal bir temel sağladığını iddia etmek mümkündür. Toplumsal hayatın çeşitli veçhelerinde süren sayısız mikro mücadeleler olduğunda işaret eden Foucault (2012, s.176), sınıf veya devlet egemenliği gibi makro tahakküm pratiklerinin, mikro iktidar ilişkilerini yönlendirdiğini ve belirli bir amaca yönelik bir araya getirdiğini kabul etmekle beraber, makro egemenlik biçimlerinin ancak tabandaki mikro iktidar ilişkileri sayesinde işleyebileceğine dikkat çeker. Foucault'nun açtığı teorik güzergahtan hareketle, makro ve mikro iktidar ilişkileri arasındaki karşıtlığı aşmak mümkündür ve söz konusu perspektif milliyetçiliğe uyarlanabilir. Siyasal elitlerin/egemen sınıfın ekonomik/siyasal çıkarlarının ulusal-popüler bir proje ekseninde inşa edilmesinde cisimleşen ulus, gündelik hayat içerisinde süren ve zimmi olarak kabul edilen milliyetçi pratiklerinin teşvik edilmesi ve yönlendirilmesiyle mümkündür. Öte taraftan gündelik hayatın sıradanlığı içerisinde cisimleşen ve *doxa*⁶ biçiminde doğallaşan milliyetçi pratikler/söylemler ekseninde, ulusa dayalı egemenlik stratejileri işlerlik kazanabilir.

Belirli bir kolektiviteye ilişkin bütün tahayyüller, biz ve onlar arasındaki bir ayrımın temellenmektedir ve bu ayrım antagonize edilmese dahi, bizi onlardan ayıran çizgi topluluğun kurucu eksenidir. Söz konusu perspektifin en uç noktalarından birini Carl Schmitt'in halkı tanımlayış biçiminde bulmak mümkündür ve

⁶ Antik Yunan'da 'kanı', 'sanı' anlamına gelen *doxa*, bilimsel/kesin bilgi anlamındaki 'episteme'ye karşıt olarak kullanılmaktaydı. Pierre Bourdieu ise *doxa*'yı belirli bir alana iştirak eden toplumsal failerin/katılımcıların farkında olmadıkları temel varsayımlar ve kategoriler olarak tanımlar (Swartz, 2011, s.319). Çalışmada *doxa* Bourdieu'nun tanımladığı anlamda kullanılmaktadır.

Schmitt halkı karakterize eden asli unsurun, başka bir halkla olan antagonizması olduğunu vurgulamaktadır. Siyasalın çatışmacı doğasına işaret eden Schmitt, dost-düşman ayrımının siyasal alanı karakterize eden asli unsur olduğuna dikkat çeker ve bir halkın başka bir halkı potansiyel bir hasım olarak gördüğünde siyasal bir kolektivite olarak ulusun oluştuğunu vurgular (Kardeş, 2015, s. 48). Dolayısıyla ulusal birlik ne olduğu kadar ne olmadığına da referansla inşa edilmektedir. “Siyasal birlik doğası gereği, bütün insanlığı ve tüm yeryüzünü kapsar biçimde tekil bir birlik olamaz” (Schmitt, 2012, s.84). Milliyetçi düşünce var olabilmek için her zaman öteki figürüne ihtiyaç duymaktadır ve bunun için milliyetçiler, “insan ırkının bütün üyelerinin kendi uluslarına katılacağı bir günün rüyasını görmezler” (Anderson, 2014, s.21). Her ne kadar Schmittci bir momente girmek zorunda olmasa da ‘biz’in oluşması ‘onlar’la olan farka bağlıdır ve gündelik hayat pratikleri içerisinde bize kim olduğumuzun belirli sembolik ve maddi iktidar süreçleri ekseninde hatırlatılması gerekmektedir.

Gündelik Hayat ve Milliyetçilik

Felsefenin temel yönelimi gündelik hayata aşkın bir hakikat arayışıdır ve gündelik hayat bu perspektife göre aşağı bir yaşama/düşünme biçimine denk düşmektedir. Yaşanmışlığın ve düşüncenin birbirlerinden ayrılmadığı ilkel bir yaşam formu olarak telakki edilen gündelik hayat, “felsefe için ve felsefe tarafından, felsefi olmayı belirtir” (Lefebvre, 2007, s.23). Söz konusu anlayışın da etkisiyle, sosyal bilimlerde gündelik hayata ilişkin çalışmaların ikinci planda kaldığı söylenebilir. Buna karşın sosyal dünyanın, gündelik hayatın dışarısında kendine ait bağımsız bir varoluşa sahip olmadığı ve toplumsal failerin aktif eylemleriyle (yeniden) yaratıldığını ifade etmek olanaklıdır. Gündelik yaşam soyut bilişsellik de dahil olmak üzere, insan etkinliğinin ‘daha yüksek’ faaliyetlerinin üzerinde temellendiği zemini oluşturmaktadır ve bu açıdan gündelik hayat sıklıkla görmezden gelinen bir potansiyele haizdir (Gardiner, 2016, s.14).

Hiçbir şey görünür olanın apaçıklığı kadar körleştirici değildir. Aşına olunan ve her gün tekrarlanan edimlere/sembollere/olaylara eleştirel yaklaşabilme gücümüz akamete uğrar. Bahse konu olan durum nedeniyle fenomenolojik sosyolojinin ilgi alanı geleneksel sosyolojinin göz ardı ettiği gündelik hayat ve normalliktir. Alfred Schütz, gündelik hayata temel sağlayanın ortak kabuller olduğuna dikkat çeker ve insanların bu ortak kabuller ekseninde hayat tarzlarını düzenlediklerini ve rutinlerini oluşturduklarını belirtir. Birlikte yaşamın dünyaya/toplumsala ilişkin sağduyusal bir bilgide temellendiğine işaret eden Schütz'a göre, toplumsal failer ortak bir dünya varsayımından hareket ederler ve diğer toplumsal failerin de gündelik hayatı kendileri gibi gördüklerini düşünürler. Söz konusu perspektiflerin ortaklaşması, özneler-arasılığa temel sağlamaktadır ve toplumsal faileri bir araya getiren doğal bir tutuma neden olmaktadır (Slattery, 2014, s.234-5).

Alfred Schütz'un öncülük ettiği fenomenolojik sosyolojiyi geliştirmeye çalışan ve bu ekseninde gündelik hayatın sosyolojisini kuramsal bir temele oturtma işine girişen Harold Garfinkel (2016) gündelik hayatın doğruluğu

sorgulanmadan kabul edilen ortak varsayımlara dayandığını ifade eder ve bu kabullerin sadece ihlal edildiği zaman kendilerini açığa vurduklarını belirtir⁷. Bahse konu olan sosyolojik yönelimlerin de gösterdiği üzere, gündelik hayat gerçekliği verili olarak kabul edilen bir ‘doxa’lar alanıdır ve bu durum iktidar ilişkilerine bilinçdışı bir boyun eğişi beraberinde getirmektedir.

Toplumsal egemenlik ilişkilerinin ve yaşama pratiklerinin öğrenilerek tatbik edildiği gündelik hayat, iktidar ilişkilerinin olağanlaştığı ve aşinalık nedeniyle görünmezliğe evrildiği bir yerdir. Bu çerçevede bilinçli eylemlerden ziyade, aşına tutum ve davranışların hüküm sürdüğü bir yer olan gündelik hayat, toplumsal faillerin egemenlik ilişkilerine bilinçsiz boyun eğişiyle karakterize olur. Bahse konu olan duruma açıklık getirmeye çalışan Pierre Bourdieu toplumsal hayatın bilinçdışınca tasdik edilmiş bir *nomos*’a dayandığını dikkat çeker. Bourdieu (2015, s.212) egemenlik ilişkilerine iştirak eden ve iktidar ilişkilerini yeniden üreten toplumsal faillerin eyleminin, bilinçli bir tutuma dayanmadığını “bilme edimi olmayan bir bilme edimi yahut toplumsal düzene doxa tarzı bir boyun eğiş” e dayandığını vurgular. Toplumsal hayatın bireylerin kendisine biçilen rolleri yerine getirmesiyle karakterize olduğunu belirten ve bu nedenle sosyal dünyayı bir tiyatro sahnesine benzeten Erving Goffman, *modus vivendi* kavramı aracılığıyla Bourdieu’ya paralel tezler geliştirir. Geçici bir uzlaşma haline, görülmeyen, farkında olunmadan yapılagelen zımnî kurallar zincirine denk düşen *modus vivendi*, belirli bir toplumsal bağlamda tesis edilir ve toplumsal failler arasındaki konsensüsü imler (Goffman, 2014, s.23).

Savaş, ekonomik kriz, yönetimdeki bir aksaklık gibi spesifik momentlerde milliyetçiliğin ortaya çıktığı düşüncesi, olağan dönemlerde ve gündelik hayatın sıradanlığında milliyetçiliğin etkisinin olmadığı veya etkisinin zayıf olduğu düşüncesini içermektedir. Milliyetçiliğin bu tür bir kavranışına karşı çıkan ve gündelik hayat içerisinde ulusun inşa pratiklerine dikkat çeken Michael Billig (2002, s.15-6), milliyetçiliğin sadece aşırı sağ hareketlerle ilişkilendirilmesinin de hatalı bir tutum olduğunu belirtir. Milliyetçiliğin hep merkez dışıyla ilişkilendirilmesi ve kriz dönemlerinde ortaya çıktığının vurgulanması, Batı toplumlarının veya aşırı sağ dışındaki siyasi konum alımların milliyetçi olmadığı düşüncesini içermektedir. Bunun yanı sıra, gündelik hayat pratikleri eksenindeki milliyetçi pratik, sembol ve ritüellerin göz ardı edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Billig ise gündelik hayatın sıradanlığı içerisinde milletin üretildiğini ve aşına olunan ritüeller, semboller ve kültürel kodlar vasıtasıyla ‘biz’e kim olduğumuzun hatırlatıldığını ve ‘onlar’la olan farkımızın vurgulandığını belirtir. “Hatta, bu kompleksin bayağı ve sıradan bir biçimde yeniden üretilmesi gerekmektedir; çünkü milletler dünyası ve çağdaş zamanların aşına alanı, gündelik dünyadır” (Billig, 2002, s.16).

Billig’in banal milliyetçilik kuramının genel tezine göre, milliyetçilik kriz dönemlerine özgü bir siyasal yönelim/ideoloji olmaktan ziyade gündelik hayata yerleşiktir ve millet her gün imlenerek yeniden üretilir.

⁷ Harold Garfinkel toplumsal faillerin toplumsal bağlama aykırı davrandıklarında, örneğin bir cenaze merasiminde güldüklerinde, sorgulanmadan kabul edilen ve gündelik hayatı karakterize eden varsayımların sekteye uğrayacağını belirtir. Gündelik hayatta düşünmeden kabul ettiğimiz varsayımların yalnızca bu ihlaller aracılığıyla kendisini açığa vuracağını belirtir (Slattery, 2014, s.224).

Billig'in gündelik hayat pratikleri ekseninde milliyetçiliği tanımlama biçimi, gündelik hayat sosyolojisinden esinler taşır. Yukarıda belirtildiği üzere fenomenolojik sosyoloji gündelik hayatı merkeze alır ve sosyal gerçekliğin ortak varsayımlar, ritüeller ve perspektifler ekseninde oluştuğunu iddia eder. Buna paralel olarak Billig de milletin gündelik hayatın içerisinde aşına olduğumuz semboller ve ritüeller aracılığıyla inşa edildiğinde dikkat çeker ve millete ilişkin bilincin/perspektifin de asıl olarak bu süreçlerden neşet ettiğini vurgular. "Banal milliyetçiliğin mecaz imgesi, bilinçli olarak, ateşli bir tutkuyla sallanan bir bayrak değil, kamu binasının önünde fark edilmeden dalgalanan bayraktır. Milli kimlik tüm bu unutulmuş hatırlatıcıları kapsar" (Billig, 2002, s. 18).

Milletin rızaya dayalı bir sözleşme ekseninde bir araya gelmiş insan topluluğuna işaret ettiğini belirten kuramlar, teorik arka planda milliyetçiliği biçimsel anlamda da olsa demokrasiyle rabitalandırır. Bahse konu olan düşünüş tarzına göre, millet toplumsal failerin bilinçli kararlarından neşet etmektedir. Ernest Renan (1990, s.19) ulusun günlük bir plebisite dayandığına işaret eder ve açık bir şekilde deklare edilen birlikte yaşama arzusu olmaksızın milletlerin var olamayacağını belirtir. Milleti açık bir rıza ve sözleşme bağlamında açıklayan kuramlara karşın, en güvenilir sözleşmelerin zimmi ve bilinçdışı sözleşmeler olduğunu ifade etmek mümkündür. Söz konusu duruma açıklık getiren Pierre Bourdieu (2015, s.212) en bağlayıcı sözleşmelerin "imzalanmayan, sözleşme olarak algılanmayan sözleşmeler" olduğuna dikkat çeker. Bu çerçevede gündelik hayatın olağanlığında ve aşinalığında milleti imleyen ve milli kimliği karakterize eden semboller, ritüeller, kültürel kodlar sözleşme olarak algılanmayan sözleşme unsurlarıdır. Milliyetçiliğin gücünün ve uzun erimli varlığının da gündelik hayattaki bilinçdışı pratiklerden ve eğilimlerden neşet ettiği söylenebilir. Kitleler medyadaki ifade biçimleriyle, günlük konuşmalarla ve her gün tekrarlan pratiklerle millet olma fikri ve 'biz'e ilişkin olumlamalar/hatırlatmalar devreye sokulur ve böylece ulus gündelik hayatın içerisinde inşa edilir. "Bu dalgalandırmalar/imlemeler aracılığıyla vatandaşlara ulusal kimlikler 'düşüncesiz' bir şekilde hatırlatılarak müesses uluslar ulus olarak yeniden üretilirler" (Billig, 2002, s.177).

Gündelik milliyetçilik kuramı ve daha özel anlamda Michael Billig'in banal milliyetçilik teorisi, tarihsel bir metodolojiye sahip olmadığı ve milletin tarihsel oluşumunu göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Smith, 2008, s.567). Bu eleştirilerin belirli bir haklılık payı olmasına karşın, Billig milliyetçiliğin gündelik yaşam içerisindeki yansımalarına ve böylece toplumsal failerin ulusu düşüncesiz edimlere nasıl ürettiğine ve yeniden ürettiğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Billig'in kuramı, milliyetçiliği arazi kriz anlarıyla özdeşleştiren veya radikal sağ hareketlere atfeden teorilere bir karşı çıkışta ifadesini bulur. Çalışmanın önceki bölümlerinde Michel Foucault'dan hareketle belirtildiği gibi, makro tahakküm pratikleri yalnızca mikro iktidar ilişkilerinin varlığıyla işlerlik kazanabilir. Dolayısıyla gündelik milliyetçiliği, makro milliyetçilik kuramlarına bir alternatif olarak okumak yerine, bu kuramların tamamlayıcısı olarak da okumak mümkündür. Ayrıca gündelik/banal

milliyetçilik kuramı, milliyetçi ideolojinin hem sonucu hem de taşıyıcısı olan milliyetçi öznenin üretilmesini anlamak için de önemli bir imkân vermektedir.

Milliyetçi Öznenin İnşası

Egemen sınıfların ekonomik/siyasal çıkarlarının madun sınıflar tarafından nasıl kabul edildiğine ve egemen sınıfların siyasal/ekonomik hakimiyetinin uzun erimli olarak nasıl realize edildiğine ilişkin bir sorunsal etrafında şekillenen Marksist ideoloji kuramları, ideolojiyi pratik-politik bir eksenle ele alır. Marksist ideoloji kuramıyla ilgili en çok bilinen ve en çok atıf yapılan “*Alman İdeolojisi*” isimli eserdeki ideoloji kavramsallaştırması, ideolojinin yanlış bir bilince tekabül ettiğine ve madun sınıfların egemen sınıfların değer yargılarıyla dünyayı gördüklerine ilişkindir. Bahse konu olan tez, üretim araçları üzerinde mülkiyet sahip olan sınıfın çağa hâkim olan düşünce biçimlerini de hegemonize ettiği ekseninde şekillenir. “Egemen sınıfın düşünceleri, her çağda egemen düşüncelerdir: Yani, toplumun maddi egemen gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen fikri güçtür” (Marx ve Engels, 2013, s.52). Marx ve Engels’in erken dönem ideoloji kuramı, altyapının üstyapıyı doğrudan belirlediği ekonomik indirgemeci bir teorik yönelimden ve mekanik indirgemeci bir tarih anlatısından neşet eder. “Üretim ilişkilerinin tümü toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukukî ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur” (Marx, 1979, s.25). Marx’ın altyapının üstyapı üzerindeki belirleyiciliğine yapmış olduğu bu vurgu, vülger/ortodoks Marksizm tarafından ekonomik kertenin bütün beşerî varoluşu doğrudan belirlediği ekonomik indirgemeci bir teorik yönelime ve mekanik ilerlemeci Stalinist bir tarih anlatısına tahvil olmuştur. Ekonomik indirgemeci perspektif, Marksist düşünürler tarafından da eleştiri konusu yapılmıştır⁸.

Pozitivist ve ekonomik indirgemeci ideoloji yorumundan kopmaya çalışan Louis Althusser, ideolojinin salt anlamda bilince ilişkin bir mesele olmaktan ziyade, ritüellere ve maddi pratiklere ilişkin bir konu olduğuna işaret ederek, materyalist bir ideoloji kuramının ana hatlarını ortaya koymuştur. Althusser’in ideolojiyi ritüellerle ve maddi pratiklerle ilişkili olarak ele alması ve bilince ilişkin bir mesele olmaktan çıkarması, ideolojinin yanlış bir bilinç olduğu tezinin de dayanmış olduğu varsayımın altını oymaktadır. Althusser’e (2010, s.194) göre ideoloji “maddi ideolojik aygıt tarafından tanımlanan maddi kurallarca belirlenen maddi pratiklerde yer alan maddi edimlerdir”. Althusser’in söz konusu tezi, ideolojinin davranış kurallarına, sembollere, ritüellere ilişkin bir mesele olduğuna ve bireylerin zihin dünyalarından bağımsız olarak davranış kurallarına, sembollere, ritüellere iştirak ettiği ölçüde ideolojiyi yaşattığına/yeniden ürettiğine işaret etmektedir. Althusser’in ideoloji kuramını bir örnek üzerinden açıklamaya çalışan Terry Eagleton, maddi edimlere dikkat çeken materyalist ideoloji kavramsallaştırmanın pratik bir değerlendirmesini yapar: “Bir parkta, üzerinde -Yalnızca Beyazlara!-

⁸ Batı Marksizminin temel gayesinin, ideoloji ve politikanın ekonomik temelden özerkliğini vurgulamak ve bu çerçevede insan iradesine ve bilincin özerkliğinde bir alan açmaya çalışmak olduğu söylenilebilir. Felsefe, dil bilim, kültür gibi klasik Marksist epistemolojinin ikinci plana attığı unsurları ön plana çıkaran Batı Marksizmi, tarihsel maddeciliği farklı bir kavramsal repertuarla inşa etmeye ve ekonomik indirgemeci teorik yönelimden kopmaya yönelik bir çaba içerisine girmiştir (Anderson, 2007, s.54-5).

yazılı bir bankta otururken, kendi kendime ırkçılığa karşı olduğumu anımsatmanın faydası yoktur; bu bankın üstünde oturma edimimle ırkçı ideolojiyi desteklemiş ve yaşatmış oluyorum. İdeoloji, deyim yerindeyse, kafamda değil oturduğum banktadır” (Eagleton, 1996, s.69). Althusser’in ideoloji kuramını, gündelik hayattaki pratik bir olaydan hareketle açıklamaya çalışan Eagleton’ın söz konusu örneği çerçevesinde milliyetçilik değerlendirildiğinde, bireyin milliyetçi bir zihin dünyasına sahip olmaksızın da milleti imleyen pratiklere, söylemlere, sembollere iştirak ederek milliyetçi ideolojiyi yaşatabileceği/yeniden üretebileceği ve böylece milliyetçi bir özneye dönüşebileceği açıklık kazanır.

Althusser’in ideoloji kuramı, gündelik milliyetçilik kuramlarıyla beraber okunduğunda milliyetçi öznenin üretimi meselesi tartışmaya açılabilir. Billig, gündelik pratikler ve ritüeller aracılığıyla milli kimliğin işlediğine vurgu yapar. Dolayısıyla ritüeller, milli kimliğe ilişkin semboller, gündelik hayat içerisinde ulusu karakterize eden pratikler, milliyetçi öznenin ve milli kimliğin oluşmasında etkilidir. “Sosyal yaşam kalıpları alışılmış ve mutata hale” (Billig, 2002, s.55) geldiği zaman, sosyalizasyon süreçleriyle milli kimlik benimsenir ve gündelik hayat içerisinde yeniden üretilir. Althusser de ideolojiyle ritüeller arasındaki ilişkiye dikkat çeker ve ritüelin bilince öncel olduğuna dair materyalist bir tez ileriye sürer. Blaise Pascal’ın “Diz çökün, dua eder gibi kıpırdatın dudaklarınızı, inanç sarar sizi” sözünden hareketle klasik ideoloji telakkisinin ters çevrilebileceğine işaret eden Althusser (2010, s.194) ideolojinin oy kullanmak için sandığa gitmek, diz çöküp ibadet etmek, imza kampanyasına katılmak gibi maddi pratikler olduğuna işaret eder. Dolayısıyla kişinin düşündüğünden çok yaptığı şey ideolojiyi imler. Bu teorik güzergahtan hareketle milliyetçi öznelere karakterize edenin homojen bir bilinç biçiminden ziyade, gündelik hayattaki milleti imleyen eylemler, söylemler, karşılaşmalar ve semboller olduğunu iddia etmek mümkündür. “Bu yüzden, bir kimlik, ancak hayatın cisimleşmiş alışkanlıklarında bulunabilir” (Billig, 2002, s.18). Althusser’e göre, ideoloji bilinçli eylemlerden/söylemlerden ziyade alışkanlıklarda ve maddi düzenlenişlerde ifadesini bulmaktadır. İdeoloji bireyleri toplumsal formasyonun yeniden üretimini sağlayacak şekilde şematize edilmiş bir imgesel modelle çerçeveler ve böylece bireyler imgesel olanla özdeşleştiği ölçüde öznelere dönüşür ve ideolojinin yeniden üretimine katkı sunar. “Dolayısıyla, Althusser, bizi, bilişsel bir ideoloji kuramından duygulanımsal bir ideoloji kuramına götürmeye çalışır” (Eagleton, 1996, s.42). Bireyler belirli ritüelleri tekrarladıkça ve taklit/tekrar yoluyla imgeselle özdeşleşmeye çalıştıkça özne olurlar. Ulus devletler çağında gündelik hayat milliyetçi motiflerin, ulusu/ulusal bilinci çağrıştıran simgelerin, milliyetçi ritüellerin sahnelendiği bir yerdir. Söz konusu sembolik dünya bizim kimliğimizi ve onlarla olan farkımızı imlemektedir. “Milli kimlikler toplumsal hayat formlardır; içsel ruh halleri değildir; ve böyle formlar olarak da milletin tarihsel süreçlerinde gerçekleşen ideolojik üretimlerdir” (Billig, 2002, s.34-5).

Benedict Anderson (2014, s.21), milletin hayal edilmiş bir topluluk olduğunu vurgulamasına karşın, bütün cemaatlerin hayal ürünü olduğunu ve hayatın olağan koşullarında yüz yüze tanıma imkânımız olan insan sayısının oldukça az olduğunu belirtir. Bu teorik güzergahtan hareketle Ernest Gellner’i milletin icadını

yaratımla değil, 'uydurma' ve 'sahtekarlıkla' eş tuttuğu gerekçesiyle eleştirir. Anderson'ın hayal edilmiş bir cemaat olarak millet tezi, Althusser'in ideoloji kuramıyla beraber okunduğunda milletin ideolojik yaratımını tartışmaya açmak mümkündür. Althusser'e (2010, s.89) göre "ideoloji, bireylerin gerçek var oluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkinin" tasarımıdır ve bu imgesel düzeye özdeşleşme çabası özneyi üretir. Jacques Lacan'a göre, bebek dünyanın kaotik yapısıyla baş edebilmek için gerçekleri imgelere hapseder ve imgeler aracılığıyla gerçekliği biçimlendirir. Althusser, Lacan'ın söz konusu tezinden hareketle, ideolojinin gerçek var oluş koşullarının imgesel modelle çerçevelenmesi olduğuna dikkat çeker. Bireyler, dünyanın kaotikliğinin üstesinden gelmek için taklit ve tekrar yoluyla imgesel modelle bütünleşmeye çalışır ve bunu başardıkları ölçüde özneye dönüşür. İdeoloji taklit ve tekrar yoluyla işleyen maddi pratiklere denk düştüğü ve gerçek var oluş koşullarının bir tasarımı olduğu için, 'sahtekarlık' veya "aldatma" değildir. "Ve ayrıca, kendi toplumsal koşullarımızla olan ilişkilerimiz, gerçek yaşama biçimlerimiz onun içine yerleştirildiği sürece de yanlış sayılamaz" (Eagleton, 1996, s.203). Anderson'ın milleti, hayal edilmiş bir cemaat olarak kuramsallaştırmasını da bağlamda düşünmek gerekmektedir.

Althusser ve Billig'in tezleri beraber okunarak, milliyetçiliğin bir bilinç biçimi olmaktan ziyade maddi pratikler, semboller, etkileşimler, duygulanımlar olduğunu söylenebilir. Aşına olunan pratikler ve söylemler milletin hatırlatıcısı olarak işlev görürler ve bu doğrultuda uluslar dünyası apaçık bir gerçeklik olarak yeniden üretilir ve özneler inşa edilir. "Banal milliyetçilik tezi, milletin çağdaş yaşantının yüzeyine yakın bir yerde" bulunduğu işaret eder (Billig, 2002, s.111). Gündelik yaşam pratiklerinin içerisine aşına formlara gömülü olan milliyetçi sembol, ritüel ve söylemlerin milleti imlediğinin doğrudan farkına varılmaz ve söz konusu unsurlar "olması gereken bir apaçıklık" olarak telakki edilir. Egemen ideolojinin asli unsurlarından bir tanesi de işaret ettiği olguları, apaçık bir gerçeklik olarak sunarak iktidar ilişkilerinin doğal ve kaçılmaz olduğu zannını uyandırmasıdır (Althusser, 2010, s.197-8).

İdeolojinin maddi aygıtlar tarafından düzenlenen maddi pratiklere denk düştüğünü ifade eden Althusser, devletin ideolojik aygıtları⁹ (DİA) kuramıyla bahse konu olan tezini temellendirir. Devletin sert çekirdeğinin dışarısında kalan medya, eğitim kurumları, sendikalar, dinsel kurumlar gibi aygıtlar, kamu mülkiyetinde olmasalar dahi sınıf egemenliğinin yeniden üretilmesine katkı sunmalarından ötürü, Althusser tarafından geniş anlamda tanımlanan devletin bir parçası olarak ele alınır. Bir üretim tarzının, ürün üretirken buna paralel olarak üretim olanaklarını da yeniden üretmesi gerekmektedir ve DİA'lar üretim olanaklarının genişletilmiş yeniden üretiminde etkidir. DİA'lar hem egemen ideolojiyi işleyerek ona bir süreklilik ve maddilik kazandırır. Hem de bireyleri toplumsal ilişkilerin gerekli kıldığı uygun rollerle ve becerilerle donatarak, öznelerin inşasını sağlar (Althusser, 2010, s.176-180). Bireylere 'vicdan' 'milli kimliğe bağlılık' 'kamusal yarar' gibi değer

⁹ Althusser, devletin ideolojik aygıtları kuramıyla devleti salt anlamda baskıya indirgeyen vülger Marksist yorumlardan kopmaya çalışır ve devleti baskı ve rızanın bileşimi olarak tanımlar. DİA'lar hem sınıf egemenliğini üretir hem de sınıf mücadelelerinin sürdüğü zemindir Althusser (2005, s.100-2). DİA'lar baskıdan ziyade rızaya dayalı bir yönetim pratiğinin sürmesinde ve sınıf egemenliğinin uzun erimli olarak güvence altına alınmasında işlevseldir (Althusser, 2020, s.163).

yargılarını öğreten ve aynı zamanda toplumsal bağlamın gerekli kıldığı iletişim kalıplarını benimseten DİA'lar, belirli bir toplumsal formasyondaki öznellik üretiminde son derece etkilidir.

Althusser'in DİA kuramı, milliyetçi öznelğin üretilmesi bağlamında düşünüldüğünde, DİA'ların oldukça önemli bir görevi ifa ettiğini söylemek mümkündür. Medya, ulusu bir arada tuttuğu düşünülen değer yargılarını imleyerek ve ulusu yücelterek, ulusa ve ulusal kimliğe bağlılığı yeniden üretmeye yönelik söylemleri devreye sokar. Eğitim kurumları, geçmişe ilişkin kahramanlık öyküleri eşliğinde ulusu yüceltme işlevini yerine getirir ve böylece ulusla özdeşleşen öznelerin oluşmasına katkı sunar. Ayrıca ulusal dilin inşasında ve homojenleştirilmesinde önemli bir rolü yerine getirir. Dinsel aygıt, ulus için ölmeyi ve öldürmeyi kutsar. Aile ise, küçük yaştaki bireylere ulusa bağlılık fikrini aşılar. Bireyin kendi milletine dair bilinci hem kendisini hem de mensup olduğu kolektiviteleri algılama biçimini koşullandırır ve böylece bireyin milliyetçiliğin sembolik dünyasıyla özdeşleşmesini sağlar (Breuer, 2010, s.30). Dolayısıyla devletin ideolojik aygıtları, milliyetçi öznelerin oluşmasında ve yeniden üretiminde son derece etkili bir işlevi yerine getirmektedir. Ayrıca gündelik hayat içerisinde öznenin sosyalizasyonu düzenleyen ve bireyleri ulusun 'iyi' bir yurttaşı yapma amacını yükümlenen ideolojik aygıtlar, ulus için önemli tarihlerde düzenlenen merasimler örneğinin de gösterdiği üzere, belirli ritüellerin yerleşmesi ve değerlerin benimsenmesi rolünü ifa eder. Milliyetçi sembollerin ve pratiklerin gündelik hayata kök salmasına paralel olarak bireyler taklit ve tekrarla ulusu gündelik hayatın sıradanlığı ve aşinalığı içerisinde yeniden üretir. Bu çerçevede, bireyleri salt anlamda milliyetçi ideolojinin enstrümanları olarak ele almamak gerekir. Özne, milliyetçi ideolojinin taşıyıcısı ve faili olma rolünü de yükümlenir.

Gündelik Hayatta Milliyetçiliğe İştirak: Çağırılma ve Tutkulu Bağlılıklar

Kişiyi rızası hilafına veya rızası olup olmamasına bakmaksızın bir şey yapmaya zorlama veya yapmaktan alıkoyma gücü olarak iktidar anlatısı, özne-iktidar formülasyonuna ilişkin bilindik bir sonucun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bahse konu olan düşünce tarzına göre, iktidar özneyi baskı altına almaktadır veya özne iktidarın baskısına yenik düşerek iktidara ilişkin bazı normları içselleştirmektedir. Söz konusu anlatıda iktidar "diğer insanların davranışlarını onların kendi tercihlerinden farklı yöne doğru etkileme becerisi olarak düşünülür" (Heywood, 2015, s.44). Baskıcı iktidar telakkisini sorunsallaştıran Foucault, iktidarın bir yasaklama ediminden ziyade üretici bir güce tekabül ettiğine işaret eder ve böylece iktidarı öznenin varoluş koşullarının kurucusu olarak ele alır. "İktidar ilişkileri, basit bir yasaklama ya da sürdürme rolü olan üstyapı konumunda yer almazlar; var oldukları yerde doğrudan üretici bir rol oynarlar (Foucault, 2007, s.73).

Foucault'nun üretici iktidar kuramını özne ve maduniyet ekseninde tartışmaya açan Judith Butler, tabiyetin (subjection) paradoksallığına dikkat çekerek tabi olmakla özne olmanın aynı sürece tekabül ettiğini belirtir. "Tabiyet, kesinlikle kendi seçimimiz olmayan, ama paradoksal bir şekilde failliğimizi açığa çıkarıp sürdüren bir söyleme olan bu temel bağımlılıktan oluşur" (Butler, 2005, s.10). "Hiçbir öznenin temelde bağımlı olduğu şeylere karşı tutkulu bir bağlılık göstermeksizin doğamayacağını" belirten Butler (2005, s.15), öznenin maduniyeti içerisinde oluşan ilksel bağımlılığını tutkulu bağlılıklar olarak tanımlar ve öznenin neden iktidarı arzuladığını açıklamaya çalışır. Butler'ın tabiyet kuramının genel tezine göre, iktidar öznenin varlık koşullarının temelini oluşturur ve öznenin varoluş koşullarına duyduğu bağlılık aynı zamanda maduniyetine duyduğu bağlılığa işaret eder. Dolayısıyla "özne oluşun bir koşulu olarak maduniyet" (Butler, 2005, s.15) kişinin hiç var olmamaktansa madun olarak var olma istencine gönderimde bulunur. İktidar öznenin varoluş koşullarını sağladığı ölçüde, iktidar/maduniyet arzu edilebilir bir unsura dönüşür ve iktidara psişik temelini sağlayan da budur. Nira Yuval-Davis (2014, s.130-2) ötekilerle ilişki içinde olmaya yönelik temel toplumsal, siyasi ve ahlaki ihtiyacın hegemonik projelere temel sağladığına vurgu yapar. Hegemonik kültürlerin bireyin bu ihtiyacına cevap verebildiği ve bireye kendi gözünden anlamlı bir kimlik sunabildiği ölçüde milli kimliğin kültürel olarak kurulabileceğine işaret eder. Yuval-Davis'in söz konusu perspektifi, milli kimliğe duyulan bağlılığın kökenine işaret ettiği ölçüde, Butler'ın tabiyet kuramına paralellik gösterir.

Althusser (2010, s.100-3) özne olma sürecini teatral bir şekilde çözümler ve polisin yoldan geçen birine "Hey, sen, oradaki!" diye seslendiği ve bahse konu olan kişinin de bu sese kulak vererek arkasını döndüğü bir sahneyi zihnimizde canlandırmamızı ister. Söz konusu örnekte kişi, ideoloji tarafından çağrılmaktadır ve arkasını dönerek yasanın sesini tanıdığı anda özneye dönüşmektedir. Kişinin arkasını dönmesi hem ideolojinin boyunduruğu altına girerek madun pozisyonuna düştüğü hem de özne olarak kurulduğu momente işaret etmektedir. Judith Butler (2005, s.103-5) Althusser'in ideoloji teorisini tartışmaya açar ve öznenin neden sese itaat ettiğini ve çağrıya eleştirel bir tutum takınmaksızın onu tanıdığını sorgular. Butler'a göre çağrıya eleştirel yaklaşamamasının nedeni, varoluş arzusudur ve özne tabiyet aracılığıyla da olsa var olabilmek için bu çağrıya kulak vermektedir.

Althusser'in çağrılma kuramından ve Butler'ın tabiyetin ikircikliğine yapmış olduğu vurgudan hareketle, milliyetçi ideoloji değerlendirilebilir. Milliyetçi ideolojinin seslendiği bireylerin bu ideolojinin sesine neden itaat ettikleri veya milli kimliğe neden bağlılık gösterdikleri tartışmaya açıldığında, ulus devletler dünyasında bireylerin varoluş koşullarının büyük bir oranda milli referansları kabul etmesi şartına bağlı olduğu söylenebilir. Billig'in (2002, s.56) de belirttiği üzere milliyetçilik olağandışı olaylarda, kriz dönemlerinde, tutkulu söylemlerde, savaşlarda aramak yerine aşına olanda ve gündelik hayatta aranmalıdır. Birey gündelik hayatta milliyetçiliği çağrıştıran sembolleri, ritüelleri, söylemleri kabul ettiği ölçüde 'biz'im dünyamıza ait olabilir. Bu durum bireyin çağrılarak hem madun hem de özne olmasına gönderimde bulunur. Kişi milliyetçi olarak tanımlanamayacak bir zihin dünyasına sahip olabilir, buna karşın günlük hayattaki ulusu imleyen

sembolik, maddi ve kültürel örüntüler içerisinde konumlandığı ölçüde, ‘biz’e dahil olur ve milliyetçi bir özneye dönüşür. Ulus devletler dünyası, reaksiyoner ve düşmanca olmasa dahi biz ve onlar arasındaki farkın vurgulandığı bir dünyaya tekabül etmektedir. Bize ait olmak aynı zamanda belirli bir kültürel ve sembolik sermayeden pay almaktır. Pierre Bourdieu (2015, s.21) Max Weber’in devleti meşru şiddet tekeli olarak kuramsallaştıran yorumuna bir ek yapar ve devletin aynı zamanda sembolik şiddet tekeli de elinde tuttuğunu belirtir. Dolayısıyla ulus devletler dünyasında, ulusa ait dilin konuşulmasının, ulusa ait ritüellerin paylaşılmasının, ulusal-popüler tahayyüllerde buluşulmasının ve gündelik hayatın içerisinde zimmi olarak da olsa ulusa ait olunduğunun imlenmesinin, bireyin varoluşunu kolaylaştırdığı söylenebilir. ‘Biz’den olmayana gündelik hayatın olağanlığında uygulanan sembolik şiddet biçimleri düşünülecek olunursa, gündelik milliyetçiliğe iştirak bir masumiyet itirafıdır. Butler, özne olmanın suçlu varsayılmak ve masumiyet uğruna mücadele ederek masumiyetini deklare etmek olduğunu vurgular. “Bu ilan tekil bir eylem değil sürekli bir yeniden üretimin ürünü olduğundan, ‘özne’ olmak kişinin kendisini sürekli olarak itham edilmekten kurtarma ve aklama sürecidir” (Butler, 2005, s.113).

Gündelik hayat içerisinde her gün yeniden masumiyetini kanıtlamaya çalışan milliyetçi özne, milleti inşa eden pratiklere, söylemlere ve sembolik değerler örüntüsüne iştirak ettiği ölçüde bunu başarabilir. Bu çerçevede uzun vadede milli kimliği imleyen ve karakterize eden unsurlara duyulan tutkulu bağlılık ve var olma arzusu, onu milliyetçi ideolojinin çağrısına karşı savunmasız kılar. “Ayrıca bu ilksel bağımlılık, öznelerin politik oluşum ve düzenlemelerini de koşullandırır ve onların tabiyetlerinin aracı haline gelir” (Butler, 2005, s.15). Bu çerçevede radikal sağ ve ırkçı milliyetçilikler de dahil olmak üzere milliyetçi oluşumların, gündelik hayatta aşına olan ‘biz’ duygusunu/perspektifini ve var olma arzusunu kullanarak ideolojilerine toplumsal bir temel bulduğunu söylemek de mümkündür.

Sonuç

Milliyetçiliği radikal sağ hareketlerle ve arazi kriz dönemleriyle ilişkilendiren teorik yönelimler, gündelik hayatın veya merkez siyasi pozisyonların milliyetçilikten muaf olduğu düşüncesini içerimlemektedir. Michael Billig’in banal milliyetçilik kuramı, gündelik hayatın sıradanlığında ve aşına olunanın içerisinde milletin ve milliyetçiliğin üretilmesine dikkat çektiği ölçüde, söz konusu anlayışa bir karşı çıkışta ifadesini bulur. Gündelik hayatta milliyetçiliğin tezahürlerini tartışmaya açmak için önemli bir teorik imkân veren söz konusu kuram, milliyetçi öznenin üretimini anlamak konusunda da işlevseldir. Louis Althusser, ideolojinin bilinçten ziyade maddi edimlere ilişkin bir mesele olduğuna dikkat çekerek, materyalist bir ideoloji kuramının ana hatlarını ortaya koymuştur. Billig’in banal milliyetçilik teorisi ve Althusser’in ideoloji kuramı beraber okunduğunda, gündelik hayatın sıradanlığında gerçekleştiren edimlerin, düzenlenen ritüellerin ve dolaşıma sokulan sembollerin milliyetçi ideolojiyi karakterize ettiğini ve milliyetçi öznenin ürettiğini söylemek mümkündür.

Althusser egemen ideolojinin yerleşmesinde/kabul edilmesinde ve öznenin üretilmesinde devletin ideolojik aygıtlarının önemli bir rolü ifa ettiğini vurgular. Althusser'in söz konusu çözümlemeleri, milliyetçi öznenin inşası ekseninde tartışmaya açıldığında okul, medya, kültürel, dini aygıt gibi milliyetçi ideolojiyi geniş bir spektruma yayan ve milliyetçiliği farklı konseptlerle yeniden üreten ideolojik aygıtların, milliyetçi öznenin inşasında önemli bir işlevi yükümlendiğini söylemek mümkündür. Medya ulusu yüceltir ve ulusal kimliği düzenli olarak hatırlatır, dini aygıt ulus için ölme ve öldürmenin kutsallığına vurgu yapar, eğitim aygıtı ulusal bilinci karakterize eden unsurların yüceltilmesi rolünü yükümlenir. Farklı kavramsal repertuarlarla dolaşıma sokulan söylemler ve düzenlenen ritüeller/maddi edimler, milliyetçi öznenin varlık kazanacağı çerçeveyi oluşturmaktadır. Althusser ideolojinin maddi aygıtlar tarafından düzenlenmiş maddi edimlere tekabül ettiğini belirtmesine paralel olarak, ideolojik aygıtlar tarafından çerçevesi çizilen milliyetçi pratik ve söylemler gündelik hayattaki öznenin eylem ve söylemlerini koşullandırır. Böylece bireyler, taklitler ve tekrarlar yoluyla ifa ettikleri eylemler/söylemler aracılığıyla milliyetçi bir özneye dönüşür.

Ulus devletler dünyası, örtük de olsa biz ve onlar arasındaki bir ayrımı içermektedir ve 'biz'e ait olmak sembolik ve kültürel bir sermayeden pay almaktır. Gündelik hayatın sıradanlığı/olağanlığı içerisinde milleti karakterize eden pratiklere ve söylemlere iştirak yoluyla, 'biz'e ait olduğu imlenmektedir. Topluluğun ulus olarak örgütlenmesi hasebiyle gündelik hayat içerisinde ulusal semboller önemli bir yer tutmakta ve milliyetçi motifler hayatın sıradanlığında hüküm sürmektedir. Bahse konu olan durum nedeniyle, gündelik hayat içerisinde kabul görmek zimmi de olsa topluluğa milli referanslarla iştirak etmeyi gerekli kılmaktadır. Althusser'in çağırılma metaforu bu bağlamda düşünüldüğünde, milli kimliğe duyulan tutkulu bağlılık dolayısıyla milliyetçi öznenin inşası açıklık kazanmaktadır.

Judith Butler tabiyetin düalizmine dikkat çeker ve madun olmakla özne olmanın aynı sürece tekabül ettiğini belirtir. İktidar özneyi madun kılarak varoluş koşullarını kurar, dolayısıyla öznenin varoluş koşullarına duyduğu tutkulu bağlılık, iktidara ve maduniyetine duyduğu bir bağlığa tahvil olur. Althusser'in çağırılma metaforunu da bu bağlamda yorumlayan Butler, bireyin yasanın sesine kulak vermesinin ve ona tabi olmasının da kendi varoluş koşullarına duyduğu tutkulu bağlılıktan neşet ettiğine işaret eder. Butler'ın, Althusser'in ideoloji kuramına ilişkin yorumundan hareketle, milliyetçi öznenin inşasında tutkulu bağlılığın önemli bir rol ifa ettiği söylenebilir. Gündelik hayatın milli referanslarla düzenlendiği bir dünyada, bireyin gündelik hayat pratikleri içerisinde var olabilmesi, kabul görebilmesi ve kültürel/sembolik bir sermayeye sahip olabilmesi, milliyetçi ideolojinin çağrısına kulak vermesiyle mümkündür. Dolayısıyla varoluş koşullarına duyulan bağlılık, milli kimliğe yönelik bir bağlılığa tahvil olmakta ve bireyi milliyetçi ideolojilerin çağrısına karşı savunmasız kılmaktadır.

Kaynakça

- Althusser, L. (2005). Yeniden üretim üzerine. (Işık Ergüden, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Althusser, L., (2010), İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, (Alp Tümertekin, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Althusser, A. (2020). Filozof olmayanlar için felsefeye giriş. (İsmet Birkan, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Anderson, B. (2014). Hayali cemaatler: milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması. (İskender Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Anderson, P. (2007). Batı Marksizmi üzerine düşünceler. (Bülent Aksoy, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Balibar, E. (2016). Eşitliközgürlük. (Oylum Bülbül, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Balibar, E. ve Wallerstein, I. (2013). Irk ulus sınıf: belirsiz kimlikler. (Nazlı Ökten, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Billig, M. (2002). Banal milliyetçilik. (Cem Şişkolar, Çev.). İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Butler, J. (2005). İktidarın psişik yaşamı. (Fatma Tütüncü, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). Devlet üzerine. (Aslı Sümer, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Breuer, S. (2010). Milliyetçilikler ve faşizm. (Çiğdem Canan Dikmen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Calhoun, C. (2012). Milliyetçilik. (Bilgen Sütçüoğlu, Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). Felsefe sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Coakley, J. (2018). 'Primordialism'in nationalism studies: theory or ideology?. Nations and Nationalism, 24(2), 327-347.
- Eagleton, T. (1996). İdeoloji. (Muttalip Özcan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2007). Cinselliğin tarihi. (H.U.Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011). Nietzsche, soybilim, tarih. içinde, Felsefe sahnesi (s.230-253). (Işık Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2012). İktidar ve bilgi. içinde, İktidarın gözü (s.167-184). (Işık Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). Özne ve iktidar. içinde, Özne ve iktidar (s.57-82). (Osman Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gardiner, M. (2016). Gündelik hayat eleştirileri. (Deniz Özçetin, Babacan Taşdemir ve Burak Özçetin, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Garfinkel, H. (2016). Studies in ethnomethodology. Wesley Longhofer and Daniel Wincheste (Ed.), In, Social Theory Re-Wired (pp. 85-95). New York: Routledge.
- Gellner, E. (1992). Uluslar ve ulusculuk. (Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Giddens, A. (1994). Modernliğin sonuçları. (Ersin Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goffman, E. (2014). Günlük yaşamda benliğin sunumu. (Barış Cezar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

- Gramsci, A. (2018). Hapishane defterleri 1929-1935. David Forgacs (Der.), içinde, Gramsci kitabı: seçme yazılar 1916-1935 (s.229-502). (İbrahim Yıldız, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Heywood, A. (2015). Siyasetin temel kavramları. (Hayrettin Özler, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2001). Tarih üzerine. (Osman Akınhay, Çev.). İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2020). Milletler ve milliyetçilik. (Osman Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kardeş, E. (2015). Schmitt'le birlikte schmitt'e karşı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Laclau, E. (1998). İdeoloji ve politika. (Hüseyin Sarıca, Çev.). İstanbul: Belge Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2007). Modern dünyada gündelik hayat. (Işın Gürbüz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Marx, K. (1979). Önsöz. Ekonomi politiğin eleştirisine katkı. (Sevim Belli, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K., ve Engels F. (2013). Alman ideolojisi. (Tonguç Ok ve Olcay Geri, Çev.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Nairn, T. (2015). Milliyetçiliğin yüzleri: janus'a yeni bir bakış. (Seda Kırdar ve Mehmet Ratip, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nairn, T. (2021). The break-up of Britain. London: Verso Books.
- Nietzsche, F. (2011). Ahlakın soykütüğü. (Zeynep Alangoya, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Özkırımlı, U. (1999). Milliyetçilik kuramları: eleştirel bir bakış. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Poulantzas, N. (2006). Devlet, iktidar, sosyalizm. (Turhan Ilgaz, Çev.). Ankara: Epos Yayınları.
- Renan, E. (1990) . What is a nation? Homi K. Bhabha (Ed.), In, Nation and Narration (pp. 8-22). London: Routledge.
- Revel, J. (2012). Foucault sözlüğü. (Veli Urhan, Çev.). İstanbul: Say yayınları.
- Roger, A. (2008). Milliyetçilik kuramları. (Aziz Ufuk Kılıç, Çev.). İstanbul: Versus Kitap.
- Schmitt, C. (2012). Siyasal kavramı. (Ece Göztepe, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Slaterry, M. (2014). Sosyolojide temel fikirler. (Özlem Balkız, vd., Çev.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Smith, D. A. (2008). The limits of everyday nationhood. Ethnicities, 8(4), 563-573.
- Smith, D. A. (2010). Nationalism: theory, ideology, history. Cambridge: Polity Press.
- Swartz, D. (2013). Kültür ve iktidar: Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi. (Elçin Gen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yuval-Davis, N. (2014). Cinsiyet ve millet. (Ayşin Bektaş, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.